

En hjertesag – endnu en gang

Af Edward C. J. Wolf

I sin »Kunstfærdige gamle Bogbind indtil 1850« skriver den nu afdøde fine bogelsker, tidligere direktør for Det danske Kunstindustrimuseum, EMIL HANNOVER, følgende apropos danske og norske salmebogsbind »med deres Spænder og Beslag af Sølv og deres ofte snurrige Indskrifter«, at der er over dem »en egen hjemlig Hygge, som man forgæves vil søge, og naturligvis heller ikke kan forlange at finde i de rige europæiske Luksusbind. Vanskeligt at tænke sig noget saa rørende i et fremmed Bind som de *Hjerteklapper*, udskaarne i Papiret paa Spejlet, bag hvilke et agtet og eengang elsket Navn skjuler sig paa et og andet dansk Bind fra det 18. Aarhundredes Slutning. Hvis *Hjerteklapbindene*, som de blev døbt paa Udstillingen, er en dansk Opfindelse, er de noget nær vort eneste – men til Gengæld meget karakteristiske – Bidrag til Bogbindets intime Historie«. Som fig. 140 afbilder Hannover i samme bog en salmebog, Kjøbenhavn 1799, med bind af rødt maroquin med håndforgyldning (bort af en enkel, med en blomst forsiret linie: ornamental ramme, på hvis hjørner et større stempel med en blomst). Illustrationen gengiver spejlet med dets hjerteformede udskæring i papiret og dets indskrift »A. I. Nørregaard, født Wolling«, som skjules, når de udskårne klapper lukkes.

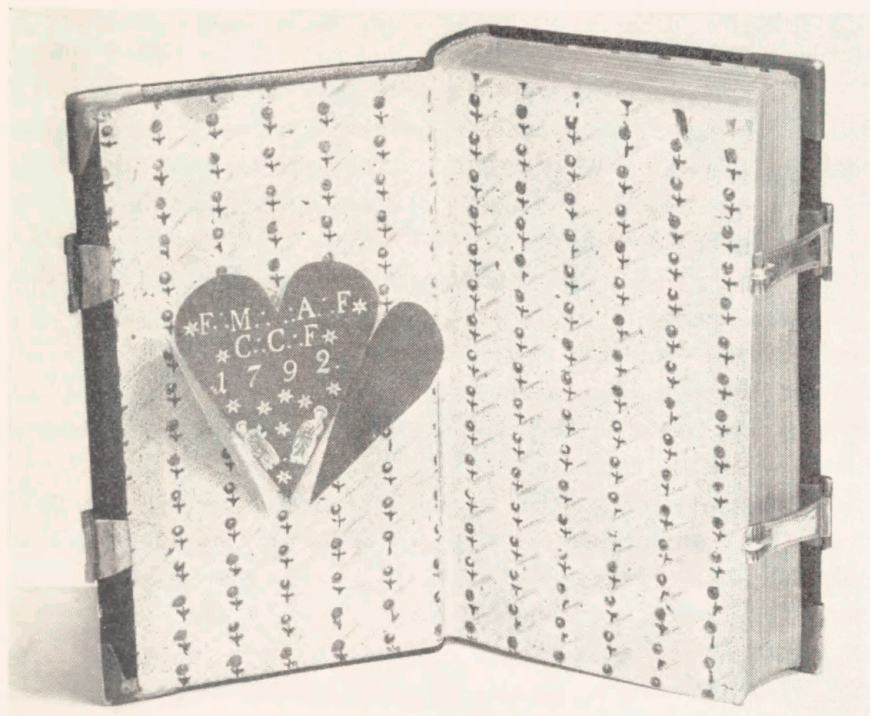
En levende interesse for gamle bogbind har medført, at disse hjerteklapbind ganske særligt fangede min opmærksomhed, og det er blevet noget af en tvangstanke hos mig at kunne besvare Hannovers betingelsessætning »hvis Hjerteklapbindene er en dansk Opfindelse« med et bekræftende »det er de«. Noget i retning af et forsøg herpå blev en artikel til bogen »De Libris«. Bibliofile Breve til Forlagsboghandler Ejnar Munksgaard i Anledning af hans 50-Aars Dag d. 28. Februar 1940«. På grund af besættelsen vanskeliggjordes dette mit forsøg i betydelig grad, og kun ved elskværdig assistance fra biblioteker, museer og pri-

vate samlere i såvel Norge og Sverige som Danmark blev det muligt på det tidspunkt at nå til visse resultater, som jeg her rekapitulerer.

Hjertet, dette problematiske men dog så uhyre interessante lille organ, har tidligt ved sin form og symbolik inspireret bogbinderen til dekorative forsøg. I sin »Der Bucheinband von seinen Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts« afbilder HANS LOUBIER pag. 222 et bind af CASPAR MEUSER, udført for kurfyrstinde Anna af Sachsen. Dette bind, der har form som et hjerte, findes i Landesbibliothek, Dresden. I Det kongelige bibliotek, København, findes en bog, den bekendte »hjerterbog«, nærmere betegnet et håndskrift i hjerteform fra ca. 1550, indeholdende ballader og folkeviser.

Ideen i en diskretere og mere charmerende form, et udstanset hjerte i forsatsen på forpermen, synes imidlertid, såvidt jeg kan skønne, først at være opstået i slutningen af det 18. århundrede i den »følende tid«.

I undertegnede samling findes en bog »Fruentimmerets Pligter, skrevne af en Dame, og efter Begiering på Dansk oversatte af P. T. V., Kjøbenhavn, trykt og forlagt af Brdr. Berling«. Denne kuriøse lille bog er indbundet i dybbå silke med yndefuld Louis Seize-ramme af blomsterguirlander i guld. I forpermen er udstanset et hjerte med indskriften »Til Hannah, den 21' August 1788«. Efter indholdet at dømme synes begge bøger at have været fæstengaver. Hvad salmebøger o. l. som fæstengaver angår, synes den almindelige fremgangsmåde i Sverige at have været et stempel i form af et hjerte båret af to amoriner trykt uden på permen. Her støttede jeg mig til herr advokat JOHN PAPE, Göteborg, der elskværdigst gjorde mig opmærksom på, at der i Sverige fra midten af 1700-tallet og ca. 100 år frem i tiden har været en meget stærk tradition med hensyn til den dekorative udsmykning af slige fæstengaver. Sådanne bind er af pergament eller skind og karakteristiske ved, at dekorationen fremstilles med pladetryk og ikke med løse stempler. Mere end 70 forskellige typer var advokat Pape bekendt, og adskillige af disse udviser talrige varianter. Som et sædvanligt dekorationsmotiv på disse gavebøger findes, som allerede nævnt, hjertet og en eller anden tekst, som spiller på forholdet mellem bogens giver – frier eller fæstmænd – og modtagerinden. F. eks. »Tag denna av en trogen hand till ett säkert kärleksband« eller »Bok med hjärtat jag Dig

Hjerteklappbind om en salmebog fra 1783. (I forfatterens eje).

giver och Din vän i döden bliver« og »Med Gud och Dig trolofwar jag mig«. Men når hjertet findes på permens yderside, har man næppe fundet det nødvendigt at anbringe det også på indersiden af permens. Imidlertid fandtes tillige i advokat Papes samling en svensk salmebog i smukt skindbind i forskellige nuancer af brunt med ramme og båndornament i grønt ligesom ryggens felter, blomsterranker i hjørnerne af guld og med guldsnit. Forsatsen er af grønt mønstret papir, og på forpermens inderside sidder et hjerte, udkåret i brunt skind. I hjertet står »A.A. Anno 1729«. Titelblad med årstal mangler, men der er ingen tvivl om, at såvel perm som hjerte er samtidige. Bindet er afgjort svensk, muligvis skånsk. Såvidt en åbenbart ikke ualmindelig type med hjertet ganske simpelt udstanset i forpermens spejl, og denne type forekommer, som man vil have set, både i Danmark og Sverige og formodentlig også i Norge, hvad senere undersøgelser måske vil vise.

For den anden types vedkommende, det af Hannover omtalte hjerteklapbind, synes forholdet at stille sig noget anderledes. Foruden det af Hannover omtalte bind med klapper, der er i privateje, findes bl. a. i Dansk Folkemuseum et højst interessant bind. I undertegnedes samling findes tre hjerteklapbind af den af Hannover omtalte type. Det ene om en salmebog, København 1783. I forpermen er her udstanset et stort hjerte med bogstaverne »F. M., A. F., C. C. F. 1792«. Hjertet er udsåret på rødt papir isprængt guldstjerner og forneden to englefigurer. Et senere eksempel findes om en evangelisk kristelig salmebog, København 1802. Bindet er af rødt maroquin med typisk empire-ramme og rygdekoration. Her findes i forpermen et udstanset hjerte med klap og bogstaverne »M. M. F.« og i bagpermen et tilsvarende hjerte med klap og årstallet 1820.

Hvad ovennævnte type angår, meddelte advokat Pape mig venligst, at han igennem adskillige år systematisk havde gennemgået samlingerne i alle de større svenske museer, adskillige mindre privatsamlinger etc., og i det mindste havde studeret mere end 500 salmebogsbind fra ca. 1700-1800-tallet men ikke havde fundet et eneste bind med klapper. I hans samling fandtes imidlertid et bind, som fortjener opmærksomhed i denne sammenhæng, eftersom det står hjerteklapbindene nær. Bindet, et helskindsbind, indeholder Dr. Tollessons postilla (Förre delen) trykt i Göteborg 1802, og på forpermens inderside har dette bind en rektangulær udstansning i forsatsen, beklædt med rødt papir, hvor der med guldbogstaver er trykt en længere dedikation. Til dækning af denne udstansning findes en klap i forsatspapiret, altså principielt det samme arrangement som i hjerteklapbindet. Den kendte, nu afdøde svenske bogsamler kaptajn THORE VIRGIN besad et salmebogsbind, København 1794. Bindet er af rødt maroquin med forgyldt bort og midterfelt, hvori bogstaverne M. P. H. D. og årstallet 1797 læses. På forpermens inderside to klapper i hjerteform, indenfor hvilke læses »den 27' oktober«. Bindet var indkøbt i Danmark og er ifølge hele sin karakter og sine stempler af dansk oprindelse.

Hidtil kunne det altså synes, som om bind med udstanset hjerte var fælles for både Danmark og Sverige, medens hjerteklapbindet var begrænset til Danmark, indtil yderligere oplysninger eventuelt måtte

En hjertesag – endnu en gang

---

fremkomme. På det tidspunkt, da denne artikel først så dagens lys, meddelte direktøren for kunstindustrimuseet i Oslo, dr. phil. THOR KIELLAND, mig elskværdigst, at begge typer både med og uden klapper er kendt i Norge omtrent i samme tidsrum som her, ca. 1770-1820, og væsentligst på salmebøger, men at de også fandtes på andre bøger, bl. a. på en bibel med bind fra 1768 i universitetsbiblioteket i Oslo. Denne bibel er imidlertid trykt i København 1746, så at spørgsmålet, om bindet er dansk eller norsk, ikke står klart.

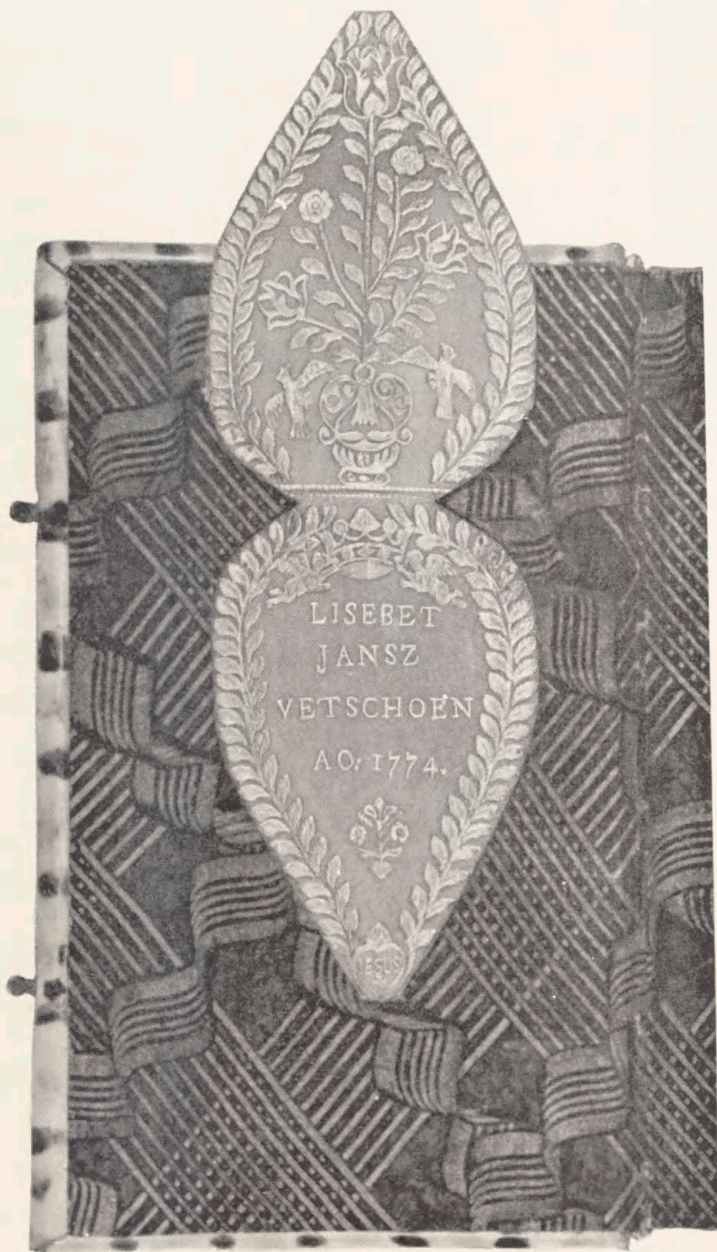
Under besættelsesårene lykkedes det mig ikke at fortsætte det påbegyndte arbejde med hjerteklapbindene, men endnu håbede jeg i mit stille sind, at videre undersøgelser med tiden ville vise, at hjerteklap *er* – hvad Emil Hannover *håbede* – en typisk dansk indsats i bogbinderkunstens historie. Det skulle imidlertid ikke så være.

I september 1945 var jeg så heldig, at det blev mig muligt at komme til London, og ikke blot til London, men også at aflægge bibliotekaren for Hans Majestæt Kongen af Englands privatbibliotek på Windsor Castle, Sir OWEN MORSHEAD, et besøg. Og ikke alene blev jeg modtaget med åbne arme, men fik også lov til, på egen hånd, at vandre rundt i det vidunderlige bibliotek, så rigt på sjældenheder og skatte. Og medens jeg undersøgte de tillokkende bogreoler, hvad skulle jeg finde andet end en *tysk* bibel, trykt i Nürnberg 1716, indbundet i rigt dekoreret og forgyldt pergament. På forpermens inderside var der en rektangulær udstansning i forsatsen beklædt med rødt papir og heri en hjerteformet dekoration. Inden i denne dekoration stod ordene CUM DEO og herunder navnene på elleve mænd og årstallet MDCCXX. Til dækning af denne udstansning med hjertet fandtes to rektangulære klapper – altså under alle omstændigheder et »klapbind« med hjerte, omend ikke et »hjerteklapbind« efter det accepterede danske mønster! Sandsynligvis har denne bibel tilhørt et medlem af et eller andet »Brüderschaft« eller laug. Nok var bindet tidligt, men der rokkedes dog ved min forhåbningsfulde teori om, at hjerteklapbindene var noget specielt dansk. Et grundstød fik teorien imidlertid i august i det Herrens år 1959.

På mine lørdagsvandring i den indre by dumpede jeg – som ofte før – ind i Rosenkilde og Baggers antikvariat i Kronprinsensgade. Og hvad sker? Det første, der møder mine øjne, er et hjerteklapbind – og

Tysk bibel fra 1716 med rektangulære klapper.
(Tilhører kongens bibliotek på Windsor Castle).

Hollandsk bibel fra 1766-67 med hjerteklappbind.

Edward C. J. Wolf

---

hvorfra? Fra Holland! Takket være antikvar VOLMER ROSENKILDES villige imødekommenhed fik jeg lov til at tage bindet med hjem til nærmere undersøgelse. Bogen er en hollandsk bibel, trykt i Amsterdam 1766-67, tilligemed de i den nederlandske kirke ved gudstjenesten anvendte salmer, trykt 1773 – begge dele indbundet i eet bind. Selve bindet er farvet, forgyldt og dekoreret pergament, decorationen en tulipanlignende blomst i barokformet vase med antydning af et stiliseret haveanlæg i baggrunden. I den blå marmorerede forsats er der et udstanset hjerte med klap i rødt papir, rigt forgyldt og forsynet med et pigenavn og årstallet 1774. Og her stod jeg da overfor et hjerteklapbind, så ganske afgjort en fæstensgave, og tilmed fra Holland! Dér brast mine skønne forhåbninger om national »gloire«, og tilbage for mig står kun at sukke med hin svundne tiders vismand »Sic transit gloria mundi«.